

NYÈBILA

Sènèké dugukolow sòrò yiriwali ani dugukolo sòrò matarafali hukumu kònò, a kòlòsila, sènèké dugukolo b'a la ka dògòya san o san sènèkèlaw bolo.

Dugukolo kelen sènèli ka tugu nyògòn na o bè kè sababu ye k'a fanga ban.

Sènèkèla ka sòrò bè dògòya.

O kosòn nògò don kèra wajibi ye sènèkèlaw bèe ma.

Gafe dilanna walasa ka dò fara dugukolonòn kunbèn jèkulu mògòw ani sènèkèlaw ka kalan kan.

A bè dugukolo cogoyaw, sènèfènw balo cogo ni balofènw yèlèma cogo, dugukolo tinyè cogo ani balofènw labènni nyèfò.

DUGUKOLO

1. Dugukolo ye mun ye

Dugukolo ye yòrò ye, sènèfènw ni jiriw sinsinen bè min kan, a b'u balo ani ka ji d'u ma, yòrò nima don.

2. Taamashèn minnu bè dugukolow danfara

* *Dugukolo dunnya*

Dugukolo dunnya bè daminè a sanfèla la ka jigin fo ka taa se farama yòròw ma. Dugukolow dunnya tè kelen ye. Dòw ye santimètèrè 25 ye. Dòw bè se santimètèrè 100 ma. Minnu ka ca ni santimètèrè 100 ye, olu ye dugukolo dunw ye.

* *Dugukolo dilan fènw*

Cèncèn, bògòn, ani nòrònòrò (nanga) yagamilen don ka kè dugukolo ye.

Cèncèn: a kisèma don, a ka gèlèn. A bè shyèninò bila buteli la.

Bògòn: a mugulama don, n'a nyigina a ka fasa. A bè nòrò sènèkè daba la. A bè nòrò bolo la. Musow bè daga dilan n'a ye.

Nòrònòrò (Nanga): a mugulama don, n'a nyigina a man fasa. A bè kè i n'a fò n'i ye ji don nyò mugu la. A tè nòrò daba la i ko bògòn.

* *Dugukolo sogolon cogo*

Dugukolo sogolon cogo ye dugukolo dilan fènw nòrò cogo ye nyògòn na.

A sogolon cogo ye suguya saba ye:

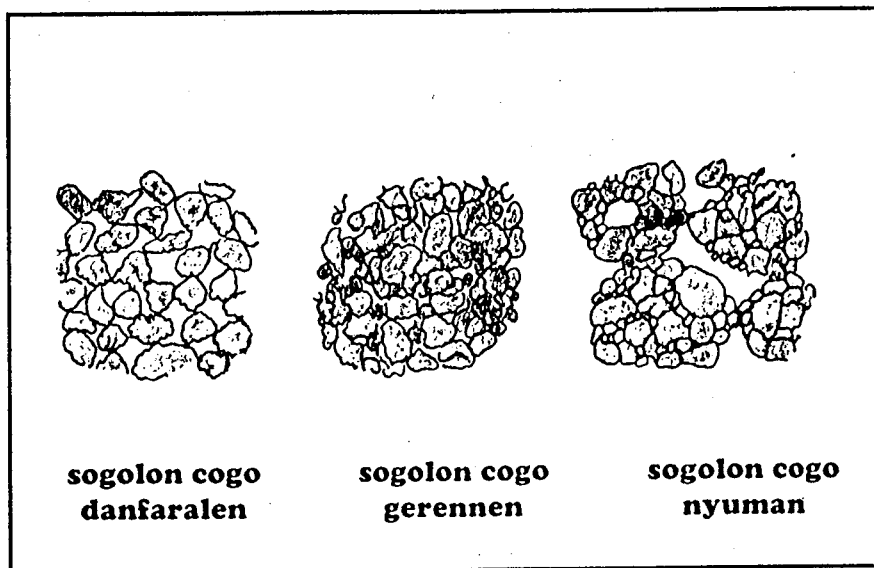
fòlò: sogolon cogo danfaralen,
filanan: sogolon cogo gerennen,
sabanana: sogolon nyuman.

Sogolon cogo danfaralen: dugukolo dilan fènw bè ton nyògòn kan i n'a fò nyòkisèw tonnen. Cèncèn gèrègèrè b'o suguya jira.

Sogolon cogo gerennen: bògòn, ani nòrònòrò, similen don nyògòn na, ka kè bògò kulukutu ye. A wo misèn ka dògò kosèbè Ji donni ka gèlèn a dugukolo la.

Sogolon cogo nyuman: bògòn ni kanga nyagamilen don ka kè kuru kuruw ye.

**O kuruw tengulen don nyògòn na.
 Wo misènw caman b'u ni nyògòn cè.
 U bè ji ni finyè mara.**

*** Dugukolo suguya**

Cècèn ani bògòn hakè bè dugukolo suguya bò nyògòn na.

Bògòn dugukolo: a ka fasa, a ji tè jigin joona, a baara ka gèlèn, a nyè finnen don. A bògòn ka ca ka tèmè a kònò fèn tòw kan.

Cècèn dugukolo: a dugukolo tè ji mara. A cècèn ka ca ka tèmè a kònò fèn tòw kan.

*** Dugukolo ninakiliwow**

Wo misèn caman bè dugukolo la. O wow bè kè sababuye ji ni finyè bè don dugukolo la k'a kònò fènw balo. Wo minnu bè ye, o ye wo kunbaw ye. Wo minnu ye man di nyè na, o ye wo misènw ye.

*** Ji marali dugukolo la**

Wo minnu bè dugukolo la, ji bè mara olu kònò. O la an bè se k'a fò ko dugukolo ye ji mara yòrò ye.

Ji dò bè mara wo misènninw kònò, dugukolo kurukuruw ni nyògòn cè. O ji ka ca dugukolo manaman na, nògò ye yòrò minnu labò. A man ca cècèn dugukolo la

Sènéfènw diliw b'o ji sama, ka k'u balo ye. Kanga bè kè sababuye dugukolo bè ji caman mara. Dugukolo jala cogo o cogo, i b'a sòrò ji dòoni b'a la. Nka o ji nyèci tè sènéfènw balo ko la, o kosòn sènéfènw bè fòsòn fòsòn.

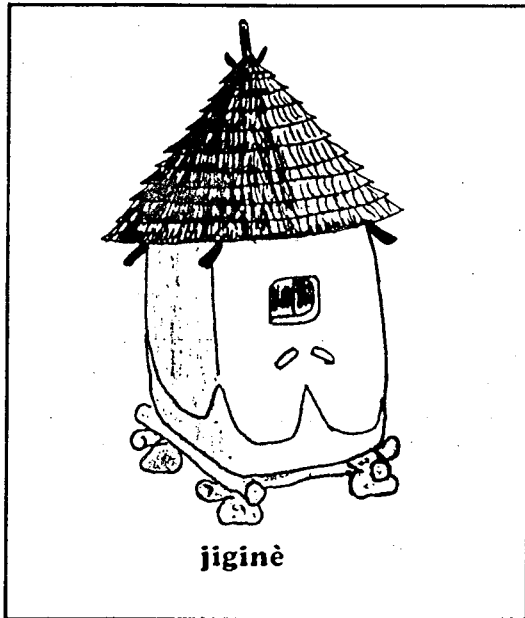
Wo misènw nafa ka bon kosèbè ji marali ani sènéfènw baloli la.

Ji bè mara dugukolo wo kunbaw fana la, nka o ji tè basigi, a jigin ka teli, o bè kè dugukolo jukòrò jì ye.

* **Sènèfènw ka balo basigi cogo dugukolo la**

Dugukolo bè sènèfènw ka balo basigi a yèrè la. Balo nafamanw nòròlen don a la. Foyi t'u fara ka bò a la, fo tasuma, ni jíwoyo ani finyè walima tile funteni.

O kama a bè fò ko dugukolo ye sènèfènw ka jiginè ye, bawo ale de bè balofènw di falenfènw ma.

FALENFENW BE BALO COGODI

1. Balofènw ye mun ye

Balofènw ye dumuniw ye, Falenfènw mago bè minnu na ka k'u balo ye, ka bonyan ka janya.

Falenfènw bè balofènw ta n'u diliw ye ka bò dugukolo la.

Balofèn fòlò minnu nafa ka bon kossèbè olu ye: sègèni, kèrèbò ani kata ye.

Balofèn filanan minnu bè tugu fòlò la olu ye: bòjòjè (saa), manyèzomu ani kiribi ye.

Balofèn sabanan minnu bè tugu filanan na olu ye: nègè, dènyè ani bòori ye. Falenfènw mago bè olu dònì na u ka balo hukumu kònò.

Nin balofènw bè falenfènw dèmè, u bè furabulu caman bò, u bè janya ka bonya, ka den kè.

2. Balofènw bò yòrò

Balofènw bèè dònì bè sòrò toli-nògò la, nka sègèni ni kata ka ca ni tòw ye.

Balofènw bè sòrò daman-nògò fana la.

Dugukolo kònò fènyènamaniw ni sanji, ani finyè bè kè sababuye ka balofèn dòw don dugukolo la.

Kanga min bè toli-nògò la, o ni bògòn bè jè ka dugukolo sogolon cogo matarafa k'a magaya, a bè kè sababuye sanji bè don dugukolo la kosèbè ani konyuman.

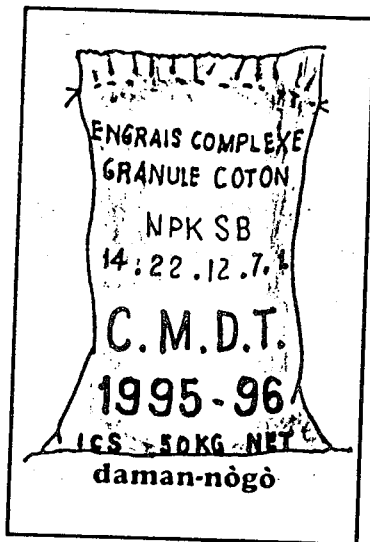
Toli-nògò bè dugukolo fènyènamaniw ka baara nògòya.

Toli-nògò bè dugukolo mana don. Dugukolo bè fanga sòrò ka sanji kisèw kunbèn.

Toli-nògò jòyòrò ka bon dugukolo la kosèbè.

toli-nògò

daman-nògò

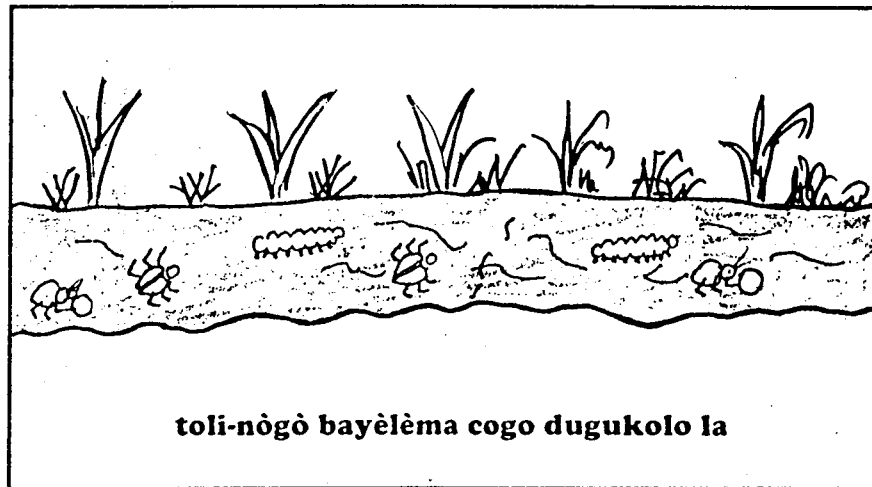
3. Toli-nògò bayèlèma cogo

Fènyènamaniw jòyòrò ka bon toli-nògò bayèlèmani la. U bè toli-nògò bayèlèma ka kè kanga ni balofènw ye.

Fènyènamani dòw bè wo misèn caman sen dugukolo la, sanji ni finyè bè don o wow fè. Dòw bè finyè ta k'o bayèlèma k'a kè sègèni ye dugukolo la.

Dò wèrèw bè dugukolo jukòrò bògò ta ka yèlè n'a ye cikèdugukolo la. U bè dugukolo bògò ni kanga nyagami. O bè kè sababu ye ka sènèfènw ka balo basigi.

Falènfènw balo bè bò nògò bayèlèmanen na, balofèn minnu bè bò nògò bayèlèmanen na, o bè kè falènfènw balo ye.

toli-nògò bayèlèma cogo dugukolo la

Kanga min bè bò toli-nògò la, o tè falenfènw balo, nka a jòyòrò ka bon dugukolo sogolon cogo la. Kanga fana bè bayèlèma dòoni dòoni san o san ka kè balofènw ye.

Kanga ni bògòn nyagamilen bè kè sababuyé ka balofènw mara dugukolo la.

4. Mun bè toli-nògò bayèlèmali nògòya

* *Finyè*

Fènyènamaniw mago bè finyè la ka ninakili walasa ka toli-nògò bayèlèma.

Finyè tèmèli ka nògòn dugukolo sogolon cogo nyuman kònò, bawo wo misènw ni wo kunbaw caman b'a kònò.

* *Ji*

Fènyènamaniw mago bè ji la walasa ka balo ani k'u ka baara kè dugukolo kònò.

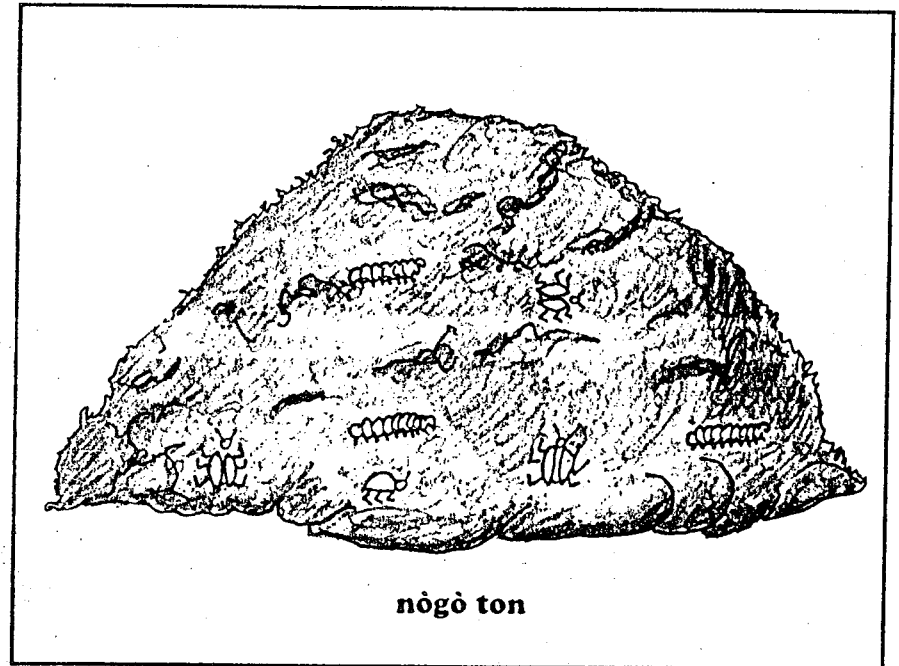
Dugukolo min sogolon cogo kanyi o bè ji caman mara, ka sumaya basigi.

* *Dugukolo sègè ko*

Sègè ka ca dugukolo min na, fènyènamaniw balo ka gèlèn o kònò, bawo balofènw tè dugukolo fanga bannenw kònò.

* *Toli-nògò duman*

Toli-nògò min ka di, o bayèlèma ka teli fènyènamaniw fè joona ka kè kanga ni balofènw ye.

BALOFENW BE TEME SIRA MINNU FE

1. Balofèn w bè tèmè sira jumèn w fè

Balofèn w jòyòrò ka bon sènèfèn w nyèni siratigè fè cogo min na, an k'a nyini k'a dòn balofèn w bè tèmè sira jumèn w fè.

2. Balofèn w tèmè sira jiri ma yòrò w la

Toli-nògò jòyòrò ka bon falenfèn w balolila. Toli-nògò bè balofèn minnu di, olu bè tèmè sira caman fè.

Jiriw bè furabuluw, kalaw ani diliw bò, olu bè segin ka don dugukolola ka kè toli-nògò ye.

Toli-nògò bè bayèlèma fènyanamaniw fè ka kè balofenw ni kanga ye. Kanga fana bè bayèlèma dònì dònì ka kè balofèn w ye.

Jiridiliw bè balofèn dòw ta ka bò dugukolo la. Nka balofèn minnu maralen don dugukolo la kanga ni bògòn fè, olu bè di jiriw ma dònì dònì.

Balofèn w bè kè sababuye ka jiri bonya. Jiri ma yòrò w la, furabuluw, kalaw ani diliw bè segin ka don dugukolo la, ka kè toli-nògò ye, ka jiriw balo.

Nin siratigè naani ye balofèn w tèmè sira ye jiri ma yòrò w la. Furabuluw minnu bè bin jirituw jukòrò, olu bè toli ka kè sababuye, balofèn w bè dugukolo labò. Kanga bè sòrò o yòrò w la.

Forokurabò bè kè sababuye k'o yòrò w don sènè na.

3. Balofèn w tèmè sira sènèkè yòrò w la

Forokurabò bè kè sababuye ka balofèn w tèmè sira yèlèma. Suman tigèlenw bè balofèn dòw bò dugukolo la.

Dugukolo sènèlen ka se san damadò ma, an ka kan k'a bila ka lafinyè, bawo sumanw kalaw dònòn tè se ka dugukolo nògò don. Dugukolo fanga b'a daminè ka dògòya.

Ni foro tè se ka bila ka lafinyè, a wajibiyalen don an ka toli-nògò ni daman-nògò don dugukolo la, walasa a ka balofènw sòrò.

N'an b'a fè ka dugukolo sènè fo san caman k'a sòrò a ma tinyè, balofèn bòtaw kana caya ni dontaw ye.

Dugukolo lankolon bilali bè kè sababuye finyè ni jiwoyo b'a kòkan bògò tigè, balofènw minnu b'o bògòla o tè kòsegin foro la tun.

Suman kalaw jenini, kungo jeni tasumaw ani ji minnu bè jigin dugukolo jukòrò, olu fana bè kè sababuye ka balofènw bò dugukolo la.

Ni dugukolo yòrò min donna sènèna, o yòrò balofènw bè dògòya san o san. Nka ni jiriw ni binw ye dugukolo min sanfèla datugu, o yòrò balofènw bè caya, dugukolo fanga tè dèse.

4. Balofènw donni dugukolo la

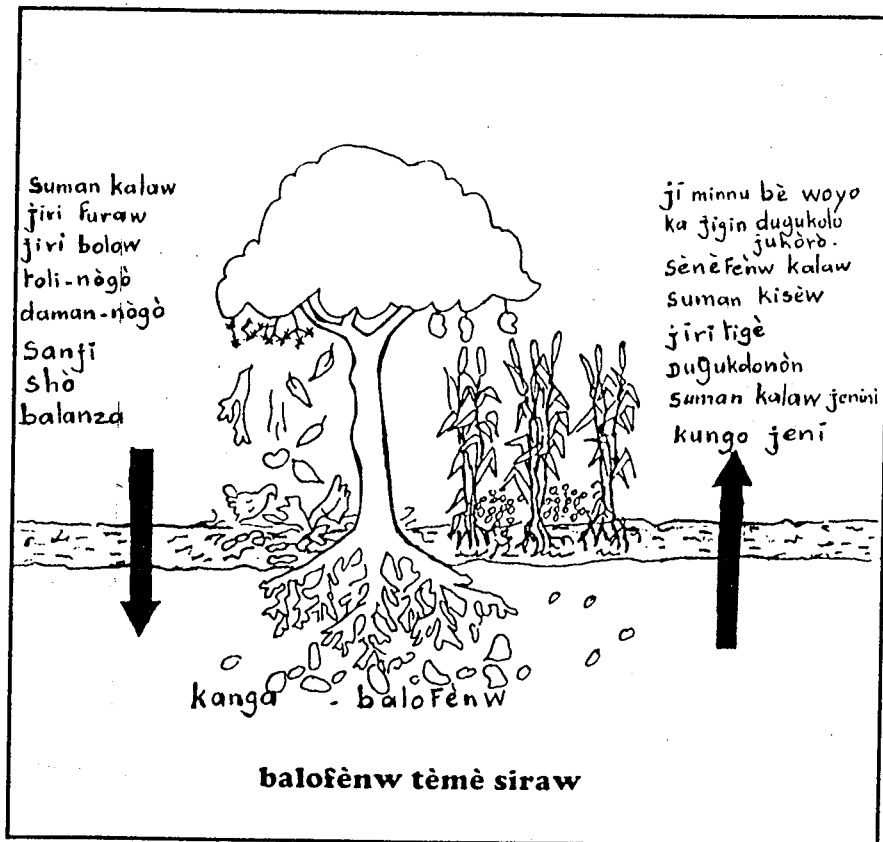
Balofèn minnu bè don dugukolo la olu bè sòrò sira minnu fè o filè:

**suman kalaw, jiri furaw, jiri bolow,
toli-nògò donni dugukolo la, ani daman-
nògò donni sumanw kòrò,
sènèfèn dòw fana bè nògò don dugukolo la
i n'a fò sò, tiga ani jirisunw i n'a fò
balanza,
sanji.**

5. Balofènw bòli dugukolo la

Balofènw bè bò dugukolo la sababu minnu na olu filè:

**sènèfènw kalaw, buluw an'u denw,
dugukolonòn (jiwoyo ani finyè),
suman kalaw jenini,
kungo jeni tasumaw,
ji minnu bè woyo ka jigin dugukolo
jukòrò,
jiri tigè,
tile funteni.**

6. Kòlòsili

Balofèn minnu bè bò dugukolo la, olu ka ca ka tèmè minnu bè don a la. O kosòn dugukolo fanga b'a la ka dògòya san o san, fo a kòkan fènw tè nyè.

N'an b'a fè ka dò fara dugukolo barika kan fo donta ka caya ni bòta ye.

DUGUKOLO TINYENEN ANI DUGUKOLO LA DON COGO

1. Dugukolo tinyènen ye mun ye

Dugukolo don min fanga banna.
Balofèn minnu b'a kònò olu dògòyara kosèbè.

2. Sababu minnu bè dugukolo tinyè

* Sènèkè cogo

Dugukolo kelen sènèni san o san, o bè kè sababuye sènèfènw bè balofènw caman bò dugukolo la.

Toli-nògò don baliya ka dugukolo labò
Sènèkè yòròw bila baliya ka kè foro manyanw ye.

Sènèkè cogo minnu bè dugukolo tinyè.

* Dugukolonòn

Ji woyow bè kè sababuye ka dugukolo sanfè bògò tigè ani ka nògò doni ka taa n'u ye.

Dugukolonòn bè juguya ni hadamadenw ka waleyaw ye i n'a fò kungo jeni tasumaw ani baganw cayali kungoda kònò.

Nin waleya fila bè kè sababuye ka bin ni jiriw tinyè, ka dugukolo lankolonya.

Nògò tè sòrò kungoda jiriw jukòrò.

Nin waleyaw bè kè sababuye ka balofènw dògòya dugukolo la fo k'a barika ban.

Dugukolo tè se ka ji caman mara, bawo toli-nògò dògòyara kosèbè.

Ni sanji nana, ji woyota bè caya ni ji jigin ta ye dugukolo la.

Dugukolo sogolon cogo bè tinyè, mana tè kè dugukolo la bawo kanga t'a la.

Dugukolo bè geren sanji kisèw fè.

3. Sangali

Hadamaden mago bè mun na walasa ka balo

A mago bè fèn minnu na olu filè:

dumuni,

ji minta,

ji kota,

finiw, k'a yèrè ladon,

furaw, n'a banana,

finyè walasa a ka ninakili,

jiridenw.

Nin fènw mana mògò min dèèsè, i bè bana.

Ni mògò min banana, a kòlòsila k'a fò k'o tigi tè a yèrè to bana bolo.

A somògòw bè fura nyini ka kè a la walasa a ka kènèya ka fanga sòrò.

N'an ye dugukolo lajè an b'a sòrò a banalen don:

a ka dumuni dèèsèra,

a ka ji dèèsèra, a tè finyè caman sòrò,

dugukolo sogolon cogo tinyèna,

sègè bè falen sènèfènw jukòrò.

4. An ka fura nyini dugukolo ka bana la

* *Dugukolonòn kunbèn baaraw*

Farakuru siraw

Jiri kènè sinsanw dilanni

Bin siraw dilanni

Jirishyèn lamòyòròw dilanni, ani jiri turuw

Jiwoyo sira kònò balanw dilanni forow

kònò....

Nin baaraw bè jiwoyow kunbèn, Nka u tè sè ka dugukolo nògò don.

A bè i n'a fò fura bè banabagatò kènèya, nka a tè se ka dumuni nò don.

Hali n'an ye dugukolonòn kunbèn baaraw waleya, fo an ka nògòdon baaraw fana kè.

* **Toli-nògò ani daman-nògò don dugukolo la**

Ni toli-nògò ye dugukolo labò, a bè se ka ji caman min ka fanga sòrò, ka falenfènw balo, finyè bè don dugukolo la ni nògòya ye.

Daman-nògòw bè balofènw di sènèfènw ma, nka u tè dugukolo sogolon cogo nyè, u tè se ka toli-nògò nò don.

* **Sènèkè cogo nyumanw**

Sènèkè cogo nyuman bè kè sababuye ka dugukolonòn kunbèn baaraw ni nògò don baaraw matarafa dugukolo la.

Sènèkèla bèè ka kan k'i hakili to nin waleya saba la walasa an ka dugukolow fanga kana ban fo ka se tinyènen ma:

*dugukolonòn kunbèn baaraw,
toli-nògò ani ndaman-nògò don,
sènèkè cogo nyumanw.*

